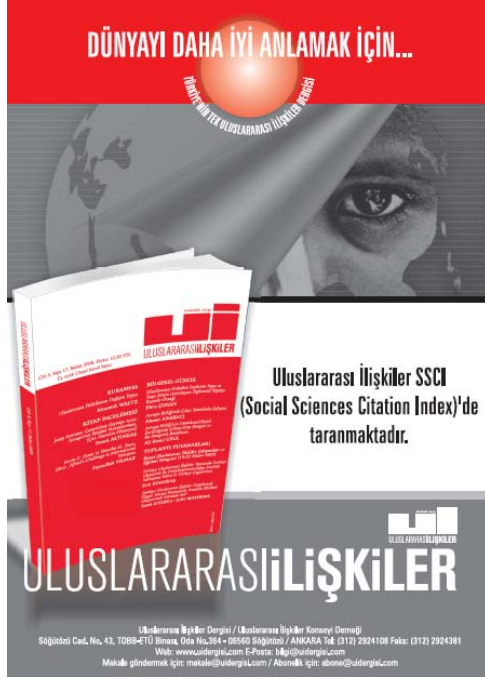

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği

Berrin Koyuncu

Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Koyuncu, Berrin, “Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), s. 125-149.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği*

Berrin KOYUNCU**

ÖZET

Bu çalışma, küreselleşme süreçlerinin öncü Türk işadamı derneği Türk Sanayici ve İşadamları Derneği, TÜSİAD'a etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda son zamanlarda yaşanan değişim ve dönüşümler, küreselleşme süreçlerinin Türk iş hayatına yansımalarını içerecek bir analizi önemli hale getirmektedir. TÜSİAD'ın Türkiye ekonomisinin küresel pazara eklenmesinde önemli rol üstlenmesi ve Türk siyasi ve ekonomi hayatında küreselleşmenin güçlü aktörü olması, söz konusu derneğin küreselleşme bağlamında çalışmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, TÜSİAD örneğinde küreselleşmenin etkisinin, derneğin demokrasi ve liberalleşme vurgusu temelinde, iş adamlarının çıkarlarını gözeten bir ekonomik baskı grubundan, Türkiye'nin genel çıkarlarını gözeten bir sivil toplum kuruluşuna dönüşümünü sağlayan bir süreç olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Türkiye, TÜSİAD, Demokrasi, Avrupa Birliği

Globalization and Turkish Business Associations: The Case of TÜSİAD

ABSTRACT

This study aims to analyze the impact of globalization processes on the leading Turkish business association in Turkey, the Turkish Industrialists and Businessmen Association, TÜSİAD. It is believed that there is a need to focus on globalization processes within the context of Turkish business life by taking TÜSİAD as a case since the Association has played an important role in linking the Turkish economy to the global market, and acting as a strong internal actor of globalization in Turkish politics and the economy. It is argued that, in the TÜSİAD case, the impact of globalization revealed itself as the transformation of a business association, in terms of its role as a pressure group concerned with the particular interests of businessmen, to a civil society organization concerned with the general interests of the country, with its emphasis on democracy and EU membership.

Keywords: Globalization, Turkey, TÜSİAD, Democracy, European Union

---

** Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER, Cilt 3, Sayı 9, Bahar 2006, s.125-149.

2005 yılının Mart ayına kadar, Türkiye'nin en büyük işadamı derneği¹ TÜSİAD ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) arasında ılımlı bir ilişki gözlenirken, TÜSİAD'ın "8 Mart Dünya Kadınlar Günü" kutlamaları dolayısıyla düzenlenen gösteri yürüyüşüne katılan kadınlara, polisin şiddet kullanmasının ardından, hükümetin sorumluları bulma ve cezalandırmada konusunda yeterince sorumlu davranmadığını açıklamasından sonra, tarafların arasında soğuk rüzgar esmeye başladı. O güne kadar AKP'nin ekonomik ve siyasi politikalarını açıkça destekleyen TÜSİAD, yayınladığı basın bülteninde, hükümetin yaşanan olayların sorumluları olarak medyayı ve göstericileri suçlamasını ve asıl sorumluları tespit etme ve cezalandırma doğrultusunda yeterince hızlı ve gerekli adımları atmak yerine, olayların sorumlularına sahip çıkmasını, hükümetin tavrı olarak değerlendirmiş ve "... Türkiye'yi ulusal ve uluslar arası kamuoyunda rencide eden bu olayın siyasi sorumluluğunun", AKP hükümeti tarafından üstlenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.² TÜSİAD, hükümetin, ancak olayın sorumlularının cezalandırılmasıyla siyasi değişim konusunda samimi olduğunu gösterebileceğini iddia ederken, Başbakan Tayyip Erdoğan oldukça sert bir çıkışla, "TÜSİAD kendi sorumluluk alanında kalırsa isabetli olur"³ diyerek tepki göstermiştir. Hatta olayı kişisel boyutlara taşıyarak, TÜSİAD Başkanı Ömer Sabancı'nun amcası Özdemir Sabancı'yı öldürenlerin hâlâ Belçika'da olduğunu fakat Türkiye'ye iade edilmediğini belirten Erdoğan, hükümetin bu konuda uğraş verirken TÜSİAD'ın sağduyulu davranmadığını ima etmiştir.⁴

Bu tartışma sonrasında, TÜSİAD-AKP arasındaki gerilim daha da büyüdü. 2005'in son aylarında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan "Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Nakil ve Geçiş Yönergesi'nin duyurulmasının ardından eğitimin yozlaştırıldığını iddia eden TÜSİAD, meslek ve teknik liselerden genel liselere geçişin kolaylaştırılmasını, iktidarın siyasallaştırılması olarak değerlendirmiş ve söz konusu değişikliğin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik sürecine gölge düşüreceğini ifade ederek eleştirmiştir. Buna ek olarak,

* Bu çalışma, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne doktora tezi olarak sunulan, *Globalization and Its Impact on Turkish Business Associations: TÜSİAD and MÜSİAD in a Comparative Perspective*, başlıklı tezden yararlanarak hazırlanmıştır. Bkz. Berrin Koyuncu, *Globalization and Its Impact on Turkish Business Associations: TÜSİAD and MÜSİAD in a Comparative Perspective*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

¹ Büyüklüğü, derneğin üyelerinin Türkiye ekonomisine sağladığı katma değerle ölçülmüştür. 2005 yılı itibarıyla TÜSİAD'ın, Türkiye ekonomisindeki katma değer payı, % 43,7'dir. Bu konuda bkz. "TÜSİAD'ın Türkiye Ekonomisindeki Yeri", TS/EKO/2005-25.

² TÜSİAD Basın Bülteni, 11 Mart 2005.

³ *Radikal*, 12 Mart 2005.

⁴ *Radikal*, 24 Mart 2005.

TÜSİAD'ın hükümetin Orhan Pamuk ve Hrant Dink'e karşı açılan davalara "yasalar böyle ne yapalım" şeklindeki tavrını, söz konusu kişilerin düşünce ve ifade özgürlüklerin suistimal edilmesi olarak yüksek sesle eleştirmesi, Aralık ayında yapılan 2005'in son Yüksek İstişare Kurulu Toplantısı'nda, seçim barajının yüzde 7-8'e indirilmesini önermesi⁵ ortamı iyice germiştir. TÜSİAD Yüksek İstişare Kurulu (YİK) Başkanı Mustafa Koç'un Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yücel Aşkın'ı desteklemesi ve bunun üzerine Başbakan Tayyip Erdoğan'ın TÜSİAD'ın kendi ilgi alanı içerisinde kalıp, Van'daki yargılamaya karışmaması gerektiğini söylemesi ve Koç'un Aşkın davasını etkilemeye çalışarak "Anayasal suç işlediğini" iddia etmesiyle savcılığın Mustafa Koç hakkında soruşturma başlatılması, gerginliği adeta daha da tırmandırmıştır.

TÜSİAD ile AKP hükümeti arasında yaşanan bu gerilimin yarattığı tartışmayı yönlendiren temel soru, TÜSİAD'ın "sorumluluk alanı"nın nerede başlayıp nerede bittiğidir.⁶ Bu soruya ek olarak tartışılması gereken bir başka önemli konu ise, TÜSİAD'ın hükümetin bu olay karşısında gösterdiği tavrı eleştirmesinin arkasında yatan gerçek nedenin ne olduğudur. Derneğin hükümete karşı çıkışının sebebi, insan hakları ve demokrasiye duyduğu inanç ve kadın konusundaki hassasiyeti miydi, yoksa daha pragmatik bir neden olarak Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda engel teşkil edebilecek böylesi bir olaydan duyduğu rahatsızlık mıydı? Bu sorular çerçevesinde, çalışmanın amacı, hem 2000li yıllarda, TÜSİAD'ın bir işadamları derneği ve sivil toplum kuruluşu olarak kendisine biçtiği rolü, hem de bu rolün üzerinde dönüştürücü etkisi olduğunu iddia ettiğim küreselleşme sürecinin, derneğin söylem ve aktivitelerinde - özellikle AB ve demokrasi konularında - ne şekilde yer aldı-

⁵ Bu konuda bkz. Murat Yetkin, "Erdoğan-TÜSİAD Gerilimi Büyüyor", *Radikal*, 22 Aralık 2005.

⁶ Aslında kurulduğu dönemden bu yana, TÜSİAD, siyasete karıştığı iddiasıyla hep uyarılmış ve "kendi sorumluluk alanına - yani ekonomi alanına - dair konularda fikir beyan etmesi yönünde telkinlerle ve eleştirilerle karşılaşmıştır. Rahmi Koç, ekonomiyle siyasetin iç içe olması nedeniyle ekonomiye dair bir yorum yaptığında, TÜSİAD'ın kendini siyasetin içinde bulduğunu ifade ettiği zaman, (Rahmi Koç, *Görüş*, s. 23) aslında, hükümetlerle aralarındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ima eder gibidir. TÜSİAD ve hükümet arasındaki gerginlik sonrasında, hükümetin dışındaki bazı kesimler de TÜSİAD'ın ekonomi alanındaki "asli" sorumluluğunu unutup, politikayla gereğinden fazla ilgilenmesini eleştirmiştir. TÜSİAD'ın Ocak 2005 tarihinde yapılan genel kurul toplantısının ardından kaleme aldığı değerlendirme yazısında Güngör Uras, derneğin başkanının ve üyelerinin üretim, istihdam, yatırım gibi önemli ekonomik konulara değinmek yerine, AB, yapısal reformlar, başkanlık sistemi gibi konuları tartışmasını yadırgadığını ifade etmiş ve TÜSİAD'ın üyelerinin büyük iş gruplarının temsilcileri olduğunu hatırlatarak esas işlerinin üretim ve istihdam olduğunu "politika yapmak" olmadığını belirtmiştir. Uras, yazısında, TÜSİAD üyelerinin, ancak "esas işlerini yaptıktan sonra vakitleri kalırsa sorumlu birer vatandaş olarak politikayla ilgilenebileceklerini vurgulamıştır. (*Milliyet*, 14 Ocak 2005)

ğını ortaya koymaktır. Ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda son zamanlarda yaşanan değişim ve dönüşümler, küreselleşme süreçlerinin Türk iş hayatına yansımalarını içerecek bir analizi önemli hale getirmektedir. TÜSİAD'ın Türkiye ekonomisinin küresel pazara eklemlenmesinde önemli rol üstlenmesi ve Türk siyasi ve ekonomi hayatında küreselleşmenin güçlü aktörü olması, söz konusu derneğin küreselleşme bağlamında çalışılmasını gerekli kılmaktadır. TÜSİAD örneğinde küreselleşmenin etkisinin, derneğin demokrasi ve liberalleşme vurgusu temelinde, iş adamlarının çıkarlarını gözeten bir ekonomik baskı grubundan, Türkiye'nin genel çıkarlarını gözeten bir sivil toplum kuruluşuna dönüşümünü sağlayan bir süreç olduğu iddia edilmektedir. Bu dönüşüm ve değişime bağlı olarak, TÜSİAD'ın bir işadamı derneği olmaktan ziyade, bir sivil toplum örgütü olarak, sorumluluk hissettiği alanın da genişlediği ifade edilebilir.

Çalışmanın ilk bölümünde, TÜSİAD'ın bir işadamı derneği olarak tarihsel arkaplanı sunularak derneğin misyonunda gözlenen değişim ortaya konulacaktır. Bir sonraki bölümde, TÜSİAD'ın küreselleşmeyi nasıl algıladığı ve bu sürece entegre olmak için önerdiği stratejilere değinilecektir. Buna bağlı olarak, TÜSİAD'ın küreselleşmeye entegre olmak için ve bu süreçten faydalanabilmek için üzerinde durduğu ve birbiriyle son derece ilintili bulunduğu Avrupa Birliği ve demokrasi konularına dair görüşlerine yer verilecektir.

Tarihsel Arkaplan: Bir İşadamı Derneğinin Dönüşümünün Hikayesi

TÜSİAD, 2 Nisan 1971 yılında, Türkiye'nin önde gelen 12 işadamı tarafından kurulmuştur. Dernek, kuruluş amacını, "... Sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkleştirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmak"⁷ olarak ortaya koymuştur. Ayrıca, dernek, "hür teşebbüs fikrini savunup, yaygınlaştırmayı"⁸ da amaçları arasında zikretmiştir. TÜSİAD bu sözleşmede, demokrasi, insan hakları, girişim inanç ve düşünce hakları gibi evrensel değerlere bağlılığını ve laik Türk devletine desteğini belirtmiştir.

Kurulduğu dönemde TÜSİAD'ı diğer işadamı derneklerinden, daha doğrusu işadamlarının zorunlu üye oldukları Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nden ayıran özelliği, TÜSİAD'ın gönüllü üyeliğe dayanma-

⁷ TÜSİAD Kurucular Sözleşmesi, 2 Nisan 1971.

⁸ Görüş, Eylül 1996, s. 13.

sıdır. Oldukça merkezi bir yapıya sahip⁹ olan derneğin işleri, 8 komisyon ve 28 çalışma grubu tarafından yürütülmektedir. Şubesi olmayan derneğin, Ankara, Brüksel ve Washington'da temsilcilikleri, Berlin ve Paris'te büroları bulunmaktadır. Ocak 2006 itibariyle üye sayısı¹⁰ 545 olan dernek, elitist bir üyelik sistemine sahiptir ve dernek üyeleri, bu yapının aynen korunmasını istemektedirler.¹¹ Vorhoff'un da vurguladığı gibi, her ne kadar "Zenginler Klübü" olarak bilirse de, TÜSİAD üyesi olmak için aday üyenin ekonomik gücü ve mutlak zenginliği, üye olmak için yeterli kriterler olarak görülmemektedir; adayın üyelik başvurusunun değerlendirilmesinde, adayın iş etiği kodunu benimsemesi ve uygulaması ve genel olarak derneğin fikirlerine inanması da aynı oranda önemsenmektedir.¹² TÜSİAD üyeleri, aynı zamanda, adayın eğitim durumunun ve sosyal statüsünün de derneğin önem verdiği faktörler arasında olduğunu ifade etmişlerdir.¹³

1970'li yılların sonuna kadar fazla dikkat çekmeyen dernek¹⁴, 1979 yılında, dönemin hükümetini ekonomik ve siyasi alanlardaki kötü gidişat konusunda uyarmak için gazetelere ve dergilere verdiği ilanlarla gündeme gelmiştir. Bunu TÜSİAD'ın, kurulduğu dönemden 1970'li yılların sonuna kadar ağırlıklı olarak ekonomiyle ilgili konular üzerine raporlar hazırlatan bir dernek olmaktan öteye gidememesiyle açıklamak mümkün olabilir. TÜSİAD, 1979 yılında gazetelere ve iki dergiye verdiği, "Ulus Bekliyor", "Yoksulluğu Paylaşmak mı Bolluğu Sağlamak

⁹ Alkan'ın da belirttiği gibi, derneğin merkezi yapısı, derneğin yönetmeliğinde şube açmanın yasaklanmasında, üye kabulünde yönetimin gücünün artırılmasında ve üye aidatlarının düzenli ödenmesini sağlayacak katı ceza sisteminin uygulanmasında ifade bulmuştur. Haluk Alkan, *Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 1998, s.117-8.

¹⁰ Üyelerin 44'ünü kadın üyeler oluşturmaktadır. Ayrıca 2000li yılların başından itibaren TÜSİAD üyeleri arasında işadamlarının yanı sıra, profesyonellerin sayısında artış gözlenmiştir.

¹¹ Rahmi Koç, TÜSİAD'ın elit durumunu bozmamaya gayret etmesi gerektiğini, bu nedenle de, üyelik konusunda tabana yayılmaya ve belli standartlardaki firmaların altına inmemeye özen göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Rahmi Koç, *Görüş*, Eylül 1996, s. 25.

¹² Karin Vorhoff, "Businessmen and Their Organizations: Between Instrumental Solidarity, Cultural Diversity, and the State", Stefanos Yerasimos et al., (der.), *Civil Society in the Grip of Nationalism*, İstanbul, Orient-Institut, 2000, s. 150.

¹³ 2002 yılının Nisan ayında, TÜSİAD üyesi bir işadamı ile yapılan görüşmeden.

¹⁴ Ayşe Buğra'ya göre bu dikkat çekmeme, Türkiye'deki devlet-iş hayatı ilişkilerinin doğasından kaynaklanmaktadır. Büyük işadamları, devlet-kontrollü TOBB'un kendilerini temsil etmediğini düşünmelerine rağmen, söz konusu işadamlarının devlete bağlı gelişmesinden dolayı, kendilerini ifade etmenin alternatif yollarını arayacak cesarete bile sahip değillerdi. Bu nedenle, mümkün olduğu kadar, sessiz kalmayı ve az görünür olmayı tercih ediyorlardı. Ayşe Buğra, "Class Strategy and Private Interest: The Case of the Social Project Promoted by Turkish Industrialists and Businessmen's Association", Draft paper presented at the *Conference on "Political Parties, Civil Society and Democracy"*, Bilkent University, Ankara, April 2001.

mı?”, “Gerçekçi Bir Çıkış Yolu” ve “Enflasyon” başlıklı dört ilan ile, ithal-ikameci ekonomi modelinin tıkanıdığına ve dışa açılımcı ekonomi sisteminin benimsenmesinin gerekliliğine dikkat çekerek Ecevit’i, bu yönde değişiklikler yapması için uyarmaya çalışmıştır. Şahap Kocatopçu, söz konusu ilanları vermelerinin nedenini, Ecevit ile görüşmelerine ve özelleştirme gibi birçok konuyu konuşmalarına rağmen bir sonuç alamamalarıyla ve düşüncelerini basın yoluyla kamuoyuna aktarmanın tek çıkar yol olduğuna karar vermeleriyle açıklamıştır.¹⁵ Ecevit, derneğin eleştirisine “işadamları paralı muhtıra verdi” diyerek karşılık vermiştir. Bülent Ecevit’in sert çıkışı ve “toplumun diğer kesimlerinden gelen tepkiler” üzerine hazırlanan yedi metinden sadece dördü yayınlanmış ve TÜSİAD tarafından hazırlatılan diğer üç ilan geri çekilmiştir.

1979 yılı, derneğin tarihinde önemli bir dönüm noktasına işaret eder. Bu kampanya, zamanla TÜSİAD’ın misyonunda gözlenen değişikliğin ilk nüvelerini içinde barındırır. Dernek, artık sadece ekonomiyi yakından takip edip büyük işadamlarının çıkarlarını hükümete karşı savunan bir çıkar grubu olmaktan öteye giderek, etkili bir baskı grubuna dönüşmeye başlamıştır. Bu değişim, dernek tarafından da vurgulanmış, söz konusu kampanya ile TÜSİAD’ın kamuoyunda bir marka olarak tanınmaya başladığı ve organizasyonun kendisini sivil toplumun yeni ve etkili bir aktörü olarak yerleştirmeye uğraşı verdiği belirtilmiştir.¹⁶

Kurulduğu dönemden 1980’e kadar geçen zaman içerisinde TÜSİAD, ithal-ikameci ve içe dönük ekonomi sistemine son verilmesi ve dış dünyaya açık bir ekonomi sisteminin benimsenmesi ve bu yönde ekonomi politikaları geliştirilmesi için çaba sarfetmiştir. Bu yönde, 24 Ocak kararlarını ve 12 Eylül darbesini desteklemiştir. 1980’li yılların başından itibaren sağlıklı bir pazar ekonomisinin ancak yasal ve kurumsal düzenlemelerle desteklenen, istikrarlı bir siyasal sistemle geliştirilebileceğinin bilincine varan TÜSİAD, yalnız ekonomiyle ilgili raporlar hazırlamanın yeterli olmadığına karar vererek, raporlarının odak noktasını oluşturan konuları ekonomiden, siyasal ve sosyal içerikli konulara kaydırmıştır.¹⁷

TÜSİAD’ın tarihinde ikinci önemli gelişme, derneğin dördüncü başkanı olmayı bir yıllığına kabul eden Sakıp Sabancı’nın, kendisinden sonraki başkanların ve yönetim kurulu üyelerinin genç kuşaktan işadamları olması şartıdır. Sabancı, dernek yönetiminde böyle bir değişikliğe ihtiyaç olduğuna inanmış ve bu değişikliğin gerçekleşmesi için

¹⁵ MAG, Nisan 2000, Cilt 1, No 8, s. 32-41.

¹⁶ www.tusiad.org

¹⁷ Bu yönde hazırlatılan raporlardan bazılarının başlıkları şunlardır: *Kamu Bürokrasisi* (1983), *Özelleştirme* (1986, 1987), *Türkiye’de Trafik Güvenliği Problemi* (1986).

azami gayret göstermiştir. Ayşe Buğra, söz konusu değişikliği, TÜSİAD'ın uzun dönemde büyük iş grubunun sosyal pozisyonunun yerleştirilmesinin ancak devlet-iş hayatı arasındaki ilişkinin koordinatlarında bir dönüşümle mümkün olabileceğinin farkına varmalarıyla ve bu dönüşümün de babalarının devletle olan ilişkilerini sürdürmek istemeyen ve sosyal ve ekonomi siyasaları konusunda konuşma gücünü talep eden genç kuşak işadamlarıyla gerçekleştirebileceğine duydukları inançla açıklar.¹⁸ Sabancı'nın başkanlığını, sırasıyla Ömer Dinçök ve Cem Boyner'in başkanlıkları takip etmiştir. Bu dönemlerde, TÜSİAD'ın hükümetin politikalarını daha sert ve yüksek bir sesle eleştirmeye başladığının altını çizmek gerekir. Aslında bu dönem, Ayşe Buğra'nın da ifade ettiği gibi, yaş ve eğitim faktörlerinin derneğin uzun vadede hedeflerinin nasıl gerçekleştirileceği konusunda yarattığı farklılığın, dernek içinde kırılmalara yol açtığı dönemdir ki bu dönem, Dinçök'ün başkanlığında ifade bulur.¹⁹ Dernek üyeleri arasında yapılan bir ankette, dönemin hükümeti ANAP'ın ekonomi politikalarını değerlendirmeleri istenmiş ve son derece eleştirel görüşlerin yer aldığı anket sonuçları kamuoyuna açıklandığında, Dinçök'ün hükümetle karşılaşmasında birçok TÜSİAD üyesi sessiz kalmayı tercih etmiştir. Cem Boyner, Dinçök döneminin başlattığı dönüşümü şu sözleriyle vurgulamıştır:

1987 sonuna doğru Dinçök yönetimi, aldığı pozisyonlarla TÜSİAD'ın çıkar grubu kimliğiyle baskı grubu kimliği arasında tercihini çok net koydu. "TÜSİAD bir baskı grubudur ve üyeleri de kendi çıkarlarını, inandıkları global kavramlar ve Türkiye'nin büyük çıkarlarına karşı gözardı edebilecek pozisyonu alacak cesaretle insanlar topluluğudur" şeklinde bir tanımlama yaptık...²⁰

1990'lı yılların başından itibaren TÜSİAD'ın iç dinamiklerinde bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Artık derneğin birincil hedefi, Gümrük Birliği'ne uyum çerçevesinde gerekli değişim ve dönüşümü sağlamak, nihai hedefi ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasına yardımcı olmaktır.²¹ Dönemin başkanı Bülent Eczacıbaşı'nın da ifade ettiği

¹⁸ Buğra, *Class Strategy*, s. 5-6.

¹⁹ Bu konuda, Buğra, zenginliklerini devlete borçlu olan ve devletle ilişkilerindeki belirsizlik nedeniyle hükümetleri yüksek sesle eleştirmekten geri duran derneğin kurucu üyeleri ile zenginlik içinde doğan ve bunu devlete borçlu olmadıklarından kendilerine güvenleri olan genç nesil işadamları arasındaki farka dikkat çeker. Buğra, *Class Strategy*.

²⁰ MAG, 2000, Cilt 1, No 8, s. 38.

²¹ TÜSİAD üyesi Rahmi Koç da, TÜSİAD'ın 1971 yılında kuruluşu ve o günün şartlarında TÜSİAD'ın misyonuyla, 1990ların ortasındaki TÜSİAD'ın misyonu arasında farklar olduğunu vurgulamıştır. Kurulduğu dönemin şartlarında derneğin en önemli amacının kapalı bir ekonomiden, serbest Pazar ekonomisine geçişi sağlamak olduğunu belirten Koç, 1990ların ortasından itibaren derneğin temel amacının, Türkiye'nin Avrupa'yla ve dünyayla entegrasyonuna katkıda bulunmak olduğunu ifade etmiştir. *Görüş*, Eylül 1996, s. 22.

gibi, TÜSİAD'ın en önemli amacı, Türkiye'nin Batı'ya entegre olması için gerekli ortamı hazırlamak haline gelmiştir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için ekonomik liberalleşmenin yanısıra, siyasi liberalleşmenin tamamlanması gerektiğine inanan TÜSİAD, Batı demokrasisine vurgu yapan birçok rapor²² hazırlatmış ve bu tür araştırmalara finansal destek vermeye devam etmiştir.

Ancak TÜSİAD'ın en sansasyonel raporu, 1997 yılında kamuoyuna duyurulan "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" adlı rapor olmuştur. Raporun, Türk Anayasası'nın detaylı bir analizi olduğu ve amaçlarının Türk demokrasisinin geliştirilmesi yönünde gerekli değişimlere ihtiyacı olan maddelerin ortaya çıkarılarak, söz konusu maddelerin yerine konulabilecek maddeler için öneriler getirmek olduğu vurgulanmıştır. Bu raporun açıklanıp açıklanmaması konusu, TÜSİAD'ın muhafazakar ve liberal kesimleri arasında ciddi bir tartışmaya yol açmıştır.²³ Raporun özellikle Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını ve Milli Güvenlik Kurulu'nun kaldırılmasını öneren maddesi, büyük tepki yaratmıştır. Derneğin o dönem başkanlığını yapan Muharrem Kayhan, raporu anayasal bir çalışma olarak savunmuş ve bu raporla, TÜSİAD'ın demokrasisinin ilerlemesi ve Susurluk Olayı'ndan sonra ülkede yolsuzluğun önlenmesi konusunda duyduğu sorumluluğun ve hassasiyetin vurgulandığına dikkat çekmiştir. Buna bağlı olarak, TÜSİAD'ın temel ilkelerinden vazgeçmeyeceğini ve üstüne düşen görevi yerine getireceğini belirtmiştir. Bu raporun açıklanmasını, TÜSİAD'ın tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Kayhan'ın kararlılığı, artık TÜSİAD'ın sadece büyük işadamlarının çıkarlarını gözetten bir çıkar grubu olmaktan ziyade, ülkenin uzun dönemde çıkarlarını kollamaya yönelik bir sivil toplum örgütü olma misyonu taşımaya başladığına örnek teşkil etmektedir.²⁴

²² Bu raporlardan bazıları, "Eğitim", "Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yönetimi Tasarımına Doğru" (1995), *İş Etiği*", "Yerel Yönetimler: Sorunlar, Çözümler" (1995) başlıklarını taşıyor.

²³ Sanayici Asım Kocabıyık raporun içeriğini onaylamadığını ve bu konuda yalnız olmadığını belirtirken (*Milliyet*, 24 Ocak 1997), Rahmi Koç, raporun tekrar gözden geçirilmesini istemiştir (*Milliyet*, 10 Şubat 1997). Dönemin Haysiyet Divan Kurulu Başkanı Aydın Bolak daha da ileri giderek, rapor açıklandığı takdirde, dernekten istifa edeceğini söylemiş, rapor açıklandıktan sonra dernekten istifa etmemiş ama Divan başkanlığından ayrılmıştır (*MAG*, 2000, s. 4).

²⁴ 2001 yılında bazı TÜSİAD üyeleri ve temsilcileri ile yaptığım görüşmelerde, TÜSİAD'ın şirket gibi çalışan bir kurum olmadığını ve üyelerinin veya firmaların sektörel bazda problemleriyle ilgilenmediğinin ısrarla altı çizildi ve TÜSİAD'ın ilgi alanını, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarının oluşturduğunu ifade ettiler. Bunu da Ayşe Buğra'nın belirttiği gibi, TÜSİAD'ın hiçbir zaman kısa-dönem ekonomik çıkarı hedefleyen bir işadamı derneği olmamasıyla açıklayabiliriz. Çünkü TÜSİAD, uzun-dönemde sınıf çıkarını gözetten bir dernektir. Buğra, *Class Strategy*.

Küreselleşme süreçlerine entegre olmak isteğiyle beraber, 1990'lı yılların sonlarından itibaren derneğin söyleminde ve aktivitelerinde demokrasi vurgusunun arttığına, buna paralel olarak 2000'li yılların başından itibaren TÜSİAD'ın, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine dair konulara yoğunlaştığına dikkat çekmek gerekir. Bu nedenle, dernek, Türkiye'nin AB üyeliğinin önünde engel oluşturan demokratikleşme, ekonomi alanında istikrar ve hukuk alanında eksikliklerin giderilmesine yardımcı olabilecek önerileri içeren birçok rapor hazırlatmıştır. Amaçlarının Türkiye'nin menfaatine olduğuna inandıkları konuları, kamuoyunun gündemine getirmek olduğunu ifade eden derneğin başkanı Ömer Sabancı, diğer üyelerin de sıklıkla vurguladığı gibi TÜSİAD'ın hiçbir zaman üyelerinin özel işleriyle ilgilenmediğini belirtmiştir. Sabancı, bu noktada, 2004 yılında TÜSİAD'ın çalışmalarına yön veren iki konunun da önceliğinin ekonomi ve Avrupa Birliği olduğunu vurgulamıştır.²⁵ Ekonomi açısından en büyük problemin işsizlik olduğunu ifade eden Sabancı, bu sorunun çözümünün yatırımda yattığını ve yatırımın da "globalleşmiş yabancı sermayeyi" Türkiye'ye getirmekle sağlanabileceğine inandığını belirtmiştir. AKP hükümetinin icraatlarını genelde destekleyen TÜSİAD'ın hükümeti, "laik, demokratik çizgiden sapmalar gösterdiği takdirde hiç çekinmeden cesaretle" eleştireceğini söyleyen Sabancı, derneğin gerekli gördüğü durumlarda da hükümeti uyarmaktan geri durmayacağını eklemiştir.²⁶ TÜSİAD'ın 2000'li yıllarda en önemli hedefini oluşturan Türkiye'nin AB üyeliğini, ülkenin küreselleşmeye entegre olması ve "söz konusu küresel refah"tan azami oranda faydalanması için vazgeçilmez olarak değerlendiren Sabancı, Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda demokrasinin daha iyi işleyeceğine, Türk insanının yaşam ve refah seviyesinin artacağına ve Türkiye'de hukuk devletinin ve insan haklarının iyileştirileceğine inancını belirtmiştir.²⁷

TÜSİAD'ın tarihsel arkaplanının verildiği bu bölümde, küreselleşme süreçlerinin etkisiyle derneğin söylem ve faaliyetlerinde bir değişim ve dönüşüm yaşandığı ifade edilmiştir. Bundan sonraki bölümde, TÜSİAD'ın küreselleşmeyi nasıl algıladığı ve tanımladığı ve bu süreçte dahil olmak için ne tür stratejiler benimsediği ele alınacaktır.

TÜSİAD ve Küreselleşme

TÜSİAD, küreselleşmeyi, ticaretin ve teknolojinin ulusal sınırları aşması olarak tanımlamaktadır. Dernek, bu süreci, Keyman'ın da belirttiği gibi,

²⁵ Derya Sazak, Ömer Sabancı ile görüşme, *Milliyet*, 1 Mart 2004.

²⁶ Sazak, Ömer Sabancı ile görüşme, *Milliyet*, 1 Mart 2004.

²⁷ Sazak, Ömer Sabancı ile görüşme, *Milliyet*, 1 Mart 2004.

“dünyada ülkeler arası karşılıklı bağımlılık ilişkisini yaygınlaştıran ve derinleştiren”²⁸ ve ekonomik hayattaki ilişkilere yön veren²⁹ karşı konulamaz bir süreç olarak ifade ederken, küreselleşmenin dışında kalmaya çalışan ülkelerin kendilerini bütün dünyadan soyutlayacaklarını ve dünyaya tekrar açılmaya karar verdiklerinde, bütün bağlarının koştuklarını görececeklerini iddia etmektedir.³⁰ Buna ek olarak, küreselleşmenin bu sürece ayak uydurabilen gelişmekte olan ülkelere büyüme hızlarını artırmak için bir fırsat sunduğunu savunmaktadırlar.³¹ 2005’in son Yüksek İstişare Kurulu Toplantısı’nda Mustafa Koç, küreselleşmenin artık dönülemez bir süreç olduğunu ve bu sürece katılıp katılmama konusunda düşünmek gibi durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir.³² Koç’un fikirlerini destekleyen TÜSİAD Başkanı Ömer Sabancı da, söz konusu küresel düzende, refahın uluslararası düzeyde üretildiğini ve ülkelerin rekabet güçleri oranında bu refaktan pay alabildiklerini vurgulamıştır. Bu noktada yapılacak tek şeyin, bu sürece ayak uydurabilmenin koşullarını aramak ve Türkiye’yi bu sürece entegre etmek için stratejiler geliştirmek olduğunu ifade etmişlerdir.³³ Bu bağlamda, TÜSİAD’ın biri iç, diğeri de dış iki hedefi vardır: TÜSİAD’ın Türkiye’nin küreselleşmeye entegre olması bu süreçten maksimum seviyede faydalanması için koyduğu ilk hedef, ülkede, hem siyasal hem de ekonomik alanda istikrarının sağlanması ve korunmasıdır. Bununla ilintili olarak siyasal alanda asıl varmak istedikleri nokta, demokratikleşmedir ki, bu hedef, derneğin ilk bölümde bahsedilen değişimine ve dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Çalışmanın daha sonraki bölümünde, TÜSİAD’ın demokrasi konusundaki görüşlerine daha detaylı yer verilecektir. Ekonomi alanında ise, TÜSİAD’a göre bu stratejilerden en önemlisi, ekonominin, söz konusu süreç dikkate alınarak, yeniden yapılandırılması ve rekabet gücünün geliştirilmesidir. Öngörülen yeniden yapılandırmanın, makroekonomik dengesizlikler yaratmayan uzun dönemli sürdürülebilir büyüme

²⁸ E. Fuat Keyman, “Globalleşme, Alternatif Moderniteler ve Türk Kapitalizminin Kültürel Ekonomisi”, *Toplum ve Bilim*, No 93, 2002, s. 83-109, s. 99.

²⁹ Bu konuda bkz. Ergun Özbudun and E. Fuat Keyman, “Türkiye’de Kültürel Küreselleşme: Aktörler, Söylemler, Stratejiler”, Peter Berger and Samuel Huntington (der.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 311.

³⁰ Bu konuda bkz. Erkut Yücaoglu, *New Perspectives Quarterly*, Kış 1999, No 4, s. 55.

³¹ TÜSİAD’ın eski başkanlarından Tuncay Özilhan, küreselleşmenin karşı konulamaz bir süreç olduğunu altını çizirken, bu sürecin, aynı zamanda, Türkiye’yi gelişmiş ülkeler arasına taşımak için de bir avantaj olduğunu belirtmiştir. Tuncay Özilhan, “The World Order After September 11 and Turkey”, at the *Fourth Meeting of Turkish Businessmen of the World*, 25 Nisan 2002.

³² <http://www.haberturk.com>, (20.12.2005)

³³ Mustafa Koç, <http://www.haberturk.com>, (20.12.2005), Özilhan, *The World Order*.

stratejisiyle gerçekleşmesinin gerekliliğini ifade eden Ömer Sabancı, bu büyüme modelinde amacın, küresel rekabette başarı olması nedeniyle, insan kaynağının iyi değerlendirilmesi ve yetiştirilmesi için eğitimin önemli olduğunu ve bunun için yüksek öğretim, meslek ve teknik eğitim, insan kaynakları yönetimi, araştırma-geliştirme ve yenilikçilik gibi faktörlere önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.³⁴

Bu konuda düzenleyici kurumların gerekliliğine işaret eden ve Türkiye'nin küresel oyuncular görevini üstlenecek kurumlara ihtiyacı olduğunu altını çizen TÜSİAD eski başkanlarından Erkut Yücaoglu, Türkiye gibi ülkeleri ulusların üzerinde karar verme gücüne sahip çok-uluslu şirketlerin tehdidi altında ezilebilme tehlikesine karşı uyarmıştır.³⁵

Daha da önemlisi, Yücaoglu'nun dile getirdiği ve TÜSİAD üyeleri tarafından da gerekliliği fikri paylaşılan değişim, devlet-işadamları arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinden azami ölçüde yararlanmak ve en iyi şekilde entegre olmak için devlet-işadamları arasında güçlü bir işbirliği ihtiyaç olduğunu altını çizmişlerdir.³⁶ Bu işbirliğinin en önemli sacayağını, devletin işadamlarını ciddiye alıp gerekli durumlarda onlarla işbirliğine girebilmesinin oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu tür işbirliğinin örneklerine gelişmiş ülkelerde rastlandığını belirten Yücaoglu, o ülkelerde devletin şirketlerin yanında olduğunu, şirketlerin de devletlerinin temel politika çizgilerinden ayrılmadıklarını vurgulamış ve Türkiye'nin de devlet-işadamları işbirliğinin yarattığı sinerjiden faydalanmasının gerekliliğini ifade etmiştir.³⁷ Bu işbirliğinin yaratılması ve işadamlarının üzerlerine düşen görevlerini yerine getirmek için devlet-işadamları arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesinin gerektiğini belirten Yücaoglu'na göre, işadamlarının sorumluluğu açısından, söz konusu değişim, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda gerekli reformların hükümet tarafından yapılması sırasında, işadamlarına bu sürece etki edebilme ve parlamentodaki komitelerle ve hükümet üyeleri ile yakın ilişki kurabilme imkanının sunulmasıyla gerçekleşebilecektir.³⁸ Bu bağlamda, TÜSİAD'ın temel hedefinin, parlamento ve milletvekilleri üzerindeki etkilerini genişletmek oldu-

³⁴ Sabancı, *AB Değerlendirmesi*. Benzer düşünceye, küreselleşmeye ayak uydurmanın en önemli koşullarından birinin rekabet gücü olduğunu ve eğitim sisteminin AB entegrasyonu çerçevesinde reforma tabi tutulmasının gerektiğini vurgulayan Mustafa Koç'un ifadelerinde rastlanmaktadır. Bu konuda bkz. Koç, <http://www.haberturk.com>, (20.12.2005)

³⁵ Yücaoglu, NPQ.

³⁶ Yücaoglu'na göre, küreselleşme rüzgarının etkisiyle dünya ekonomisine entegre olmaya çalışan Türkiye, içeride ve dışarıda devlet-işadamları güçbirliğini kullanmak zorundadır. Erkut Yücaoglu, "İşadamları ve Devlet", *Görüş*, Şubat 1999, No 38, s. 50.

³⁷ Erkut Yücaoglu, "Businessmen's Role in the Next Century", *Privateview*, Bahar 1999, s. 6.

³⁸ Yücaoglu, *Businessmen's role*, s. 7.

ğunu ifade etmiştir.³⁹ Buna ek olarak Yücaoğlu, yaşanan küreselleşme döneminde işadamlarının en önemli görevinin, tamamiyle toplumun sorunlarıyla ilgilenmek olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, TÜSİAD'ın hükümet-işadamı arasında öngördüğü ilişkide işadamlarının rolünün, sadece endüstri ve sanayi kesiminin gerektirdiği meşru lobi faaliyetleriyle kısıtlı kalmaması gerektiği, bunun ötesinde işadamlarının, öncelikle ülkenin çıkarlarının gerektirdiği yasama faaliyetleri için parlamentoyu harekete geçirebilmesinin ve yasal düzenlemelerin takipçisi olmasının önemine dikkat çekilmiştir.⁴⁰

TÜSİAD'ın devletle olan ilişkisinde devlet cephesinden beklediği değişim ise, Öniş'in ifade ettiği gibi, devlet kaynaklarına bireysel erişimi olanaklı kılan son derece ayırıcı klientel ilişkilere son verilmesine⁴¹ ve devlet-toplum arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılmasına dayanmaktadır. Çünkü ancak bu şekilde, siyasal rant dağıtımını önlenecek ve daha verimli bir biçimde kaynak dağıtımını sağlanacaktır. Böylece, yapısal değişimlerin özünde hedeflenen, kendi kuralları ile işleyen bir pazar ekonomisinin yerleşmesine yardımcı olacaklardır.⁴² Buna bağlı olarak, TÜSİAD, devletten nitelik olarak daha şeffaf ve hesapverebilir olmasını beklemektedir. Devletin ve merkezi otoritenin, sıradan vatandaşın hakları ve özgürlükleri üzerinde fazla etkili olduğuna ve bunun da insan haklarına saygıya önemli kısıtlamalar getirdiğine inanan TÜSİAD,⁴³ Keyman'ın ifade ettiği gibi, yeniden-yapılanmasının sürdürülebilir olması için Türkiye'de var olan "güçlü devlet" in demokratik bir devlete dönüştürülmesi gerektiğine inanmaktadır.⁴⁴ Derneğe göre, bu değişim sayesinde hem siyasal istikrar sağlanacak hem de demokratikleşmeye katkıda bulunulacaktır. TÜSİAD, aynı zamanda, devletin sorumluluk alanının kısıtlanmasını talep etmektedir. Çünkü küreselleşme süreçlerinden faydalanabilmek için rekabete açık bir piyasa ekonomisi ancak optimal bir devletle gerçekleştirilebileceğine inanmaktadırlar.⁴⁵ TÜSİAD'ın devletle olan ilişkisinde talep ettiği değişim, derneğin küreselleşme sürecine entegre olmak için attığı adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

³⁹ Yücaoğlu, *İşadamı ve Devlet*, s. 53.

⁴⁰ *Privateview*, Bahar 1999, s. 7.

⁴¹ Ziya Öniş, "Entrepreneurs, Citizenship and the European Union: The Changing Nature of State-Business Relations in Turkey", E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (der.) *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*, London, Routledge, 2005, s. 9.

⁴² *TÜSİAD Quarterly Economic Survey*, 2002, No 30-31, s.1.

⁴³ *Privateview*, Kış 1999, s. 5.

⁴⁴ Keyman, *Globalleşme*, s. 100.

⁴⁵ Öniş, *Entrepreneurs*, s. 16.

ÜSİAD'ın küreselleşme sürecine entegre olmak için belirlediği dış hedef ise, Türkiye'nin AB üyesi olmasıdır. Hem Ömer Sabancı hem de Mustafa Koç, küreselleşme sürecinin aynı zamanda dünyanın ticari birliklere ve bölgelere ayrılma süreci olduğunu, ülkelerin dünya ekonomisinde rekabet edebilmek için ekonomik entegrasyon stratejisini benimzediklerini ve ekonomik bütünleşme hareketlerinin küreselleşme sürecine damgasını vuracağını ifade etmişlerdir.⁴⁶ Bu ekonomik bloklaşmanın dışında kalan ülkelerin hem ekonomik hem de siyasi alanda izolasyon tehdidi altında olduğunu belirten Sabancı ve diğer TÜSİAD üyeleri, Türkiye'nin küreselleşmenin nimetlerinden azami ölçüde yararlanabilmesi için AB üyeliğinin büyük önem taşıdığına inanmaktadırlar.⁴⁷ Bir sonraki bölümde, TÜSİAD'ın Türkiye'nin AB üyeliğine dair görüşleri ve bu konudaki faaliyetlerine değinilecektir.

TÜSİAD ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği

TÜSİAD, her zaman Türkiye'nin AB üyeliğini tam anlamıyla desteklemiştir. Ömer Sabancı; ABD, Çin, Hindistan gibi siyasi ve ekonomik güçlerin bulunduğu bir dünyada, Türkiye'nin AB'yi, AB'nin de Türkiye'yi tercih etmesinin akılcı olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Siyasal istikrar ve ekonomik dinamizminden dolayı Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı olduğunu iddia eden dernek, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik anlamda küresel seviyede rekabet etmesine katkıda bulunacağını, Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu savunmaktadır.⁴⁹

TÜSİAD, Türkiye'nin AB üyeliğinin, ülke ekonomisinin küresel ekonomide rekabet edebilmesi için çok önemli olduğu inancını taşımaktadır. Hatta AB'nin, küresel dünyaya açılan bir kapı olduğunu ve Türkiye'nin bu ekonomik ve siyasi birlikteliğe dahil olmaması durumunda, ülkenin küreselleşme süreçlerinin dışında kalacağını ve süreçten negatif bir şekilde etkileneceğini iddia etmektedir.⁵⁰ Bu noktada, Türkiye'nin dünya ekonomisinde rekabet edebilmesini sağlayacak reformların, AB üyeliği koşullarını yerine getirirken gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. TÜSİAD'ın eski başkanlarından Tuncay Özilhan, Türkiye'nin AB üyeliğinin Türkiye'nin geleceği açısından bir dönüm noktası oluşturduğunu ifade etmiş ve AB üyeliğine adaylığın,

⁴⁶ Ömer Sabancı, "Cumhuriyet İlkeleri Işığında Avrupa Birliği" Konferans Konuşması, Galatasaray Üniversitesi, 27 Ekim 2004; Koç, <http://www.haberturk.com>, (20.12.2005).

⁴⁷ Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

⁴⁸ Ömer Sabancı, "TÜSİAD'ın AB değerlendirmesi", *Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği Süreci Konferansı*, Adnan Menderes Üniversitesi, 22 Aralık 2005.

⁴⁹ *Privateview*, Sonbahar 1998, s. 5.

⁵⁰ Bu konuda bkz. Tuncay Özilhan, *Görüş*, No 51, Mayıs-Haziran 2002.

küresel ekonomiye entegre olmak için gerekli reform sürecinin başlatılması ve tamamlanması için ciddi bir fırsat sunduğunun altını çizmiştir.⁵¹ AB'yi, Türkiye'nin geleceği olarak ifade eden TÜSİAD için, Türkiye'nin AB üyeliğini, küreselleşme süreçlerine entegrasyon için gerekli bir strateji olarak gördüğünü iddia etmek yanlış olmaz.

TÜSİAD'ın AB üyeliğinden birbirine bağlı iki beklentisi olduğu söylenebilir: ekonomik, siyasal ve sosyal. Derneğin, ekonomi alandaki beklentisi, AB üyesi olan ülkelerin ekonomilerinin hızla iyileştiği gözleminden yola çıkarak, Türkiye'nin AB üyesi olduğu takdirde, ekonomik açıdan büyük gelişme kaydedeceği görüşüne dayanır. Ömer Sabancı, bu gelişmenin, milli gelirden kişi başına düşen paya bakıldığı zaman AB üyesi olmuş İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerde açıkça yaşandığını belirtmiştir.⁵² Yine AB üyeliğinin, Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olarak görülen yabancı sermaye çekme konusunda, Türkiye'ye yardımı olacağını ifade etmiş ve böylece, Türkiye'ye yabancı sermaye akışının hızlanacağını iddia etmiştir.⁵³ Türkiye'nin AB üyeliğinin, Türkiye'ye kazanımlarının yanısıra, Avrupa ekonomisine de katkısının olacağını savunan Sabancı, geniş iç pazarı ile Türkiye'nin AB'nin ekonomik yapısına dinamizm kazandıracığını ve karşılıklı serbestleşmenin her iki tarafın firmalarına yeni istihdam olanakları sağlayacağını ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁴

Türkiye'nin stratejik konumuyla da AB ekonomisine katkı sağlayacağına dikkat çeken Sabancı, Türkiye'nin enerji, ulaştırma ve iletişim konularında Avrupa'yla doğu arasında bir köprü vazifesi gördüğünü vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Orta Asya, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle kurduğu ticari ilişkiler sayesinde, Avrupa'ya önemli miktarda hammadde ve girdi temini sağladığını belirtmiştir.⁵⁵

TÜSİAD'ın Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesinin ekonomik sebeplerinden daha da önemlisi, derneğe göre, üyeliğin ülkedeki siyasi gelişmeye – demokratikleşmeye - kazandıracığı ivmedir. Bu bağlamda, ekonomik ve siyasi bloklaşmanın yaşandığı dünyada, Türkiye'nin neden AB'ne entegrasyonu seçmesi gerektiğini Ömer Sabancı şöyle açıklamıştır:

⁵¹ Tuncay Özilhan, "Küreselleşme ve AB Sürecinde Türk Kamu Yönetimi", *Türk Parlamenterler Birliği*, 30 Mart 2002.

⁵² Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

⁵³ Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

⁵⁴ Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

⁵⁵ Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

Avrupa Birliği, bu bütünleşme çabaları arasında, ekonomik birliğin de ötesine giden en kapsamlı birlik. Avrupa'daki ülkeler,...piyasa ekonomisi, serbest dış ticaret, çoğulcu ve katılımcı demokrasi, bireysel hak ve özgürlükler temeli üzerinde yapılmış devlet modelini benimsediler. Avrupa Birliği'ni oluşturan bu değerler, aynı zamanda günümüzün modern toplum anlayışının da temeli. Yüzyıllardan bu yana Avrupa'nın bir parçası olan Türkiye'nin de, çağımızın bu en ileri ve kapsamlı ekonomik ve siyasi birliğine katılması, Atatürk'ün açtığı modernleşme yolunda çok önemli bir aşama oluşturacak.⁵⁶

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, TÜSİAD için AB, ekonomik bir birlik olmaktan daha fazlasını ifade etmektedir; TÜSİAD, Türkiye'nin dünya siyasetinde gelişmiş ülkeler arasında yer alması ve "muassır medeniyetler" seviyesine ulaşması için gerekli gördüğü vizyonun, ancak AB üyeliği sayesinde gerçekleşebileceği inancını taşımaktadır. AB'nin Türkiye için bir uygarlık projesini ifade ettiğini savunan TÜSİAD, 3 Ekim sonrasında Türkiye'nin AB müzakere sürecinin başlaması konusunda yaptığı açıklamada düşüncesini şöyle dile getirmiştir: "Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinin başlaması ile, Atatürk'ün çağdaş uygarlık vasiyetinin siyasi hedefine yaklaşmıştır..."⁵⁷. AB'nin, Türk toplumu için bir model olması gerektiğini vurgulayan TÜSİAD, bu düşüncesini, Türk insanının, demokratik, insan haklarına saygılı, hukuk devletinin ve rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin var olduğu bir toplumda yaşama isteğini ortaya koymasına dayandırmıştır.⁵⁸

TÜSİAD'ın eski başkanlarından Kayhan'a göre, aslında TÜSİAD'ın 1990'ların başından itibaren ısrarla Türkiye'nin siyasal ve ekonomik alanlarda reforma tabi tutulması isteği, ülkenin, küreselleşmenin dünya siyasetinde ve ekonomisinde gerektirdiği değişimlere ayak uydurmama korkusundan kaynaklanmıştır.⁵⁹ Buna bağlı olarak, TÜSİAD'a göre Türkiye'nin AB üyeliği için çalışmak, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, farklı düşünce ve hayat tarzlarının bir arada yaşayabilmesi, şeffaf devlet, verimli kamu düzeni, bölgeler arası farklılıkların asgari düzeylere indirilmesi, rekabetçi bir piyasa ekonomisi gibi evrensel değerlerin kabul edilmesini de beraberinde getirecektir, ki bu da Türkiye'nin küreselleşme süreçlerinden maksimum seviyede faydalanmasını sağlayacaktır. Kayhan'a göre, TÜSİAD'ın benimsediği model de budur.⁶⁰ Bu durumda, TÜSİAD'a göre, AB'nin Türkiye'de

⁵⁶ Sabancı, *Cumhuriyet İlkeleri*.

⁵⁷ *TÜSİAD Basın Bülteni*, 4 Ekim 2005, No 69.

⁵⁸ *Radikal*, 7 Haziran 2002.

⁵⁹ Muharrem Kayhan, *Yüksek İstişare Konseyi Toplantısında yaptığı konuşma*, 19 Haziran 2002.

⁶⁰ Kayhan, *Yüksek İstişare*.

demokratikleşmenin bir garantisi olduğunu ileri sürebiliriz. TÜSİAD'ın bu konudaki görüşlerine bir sonraki bölümde yer verilecektir.

Peki, TÜSİAD, Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili ne gibi çalışmalar yürütmektedir? TÜSİAD'ın bu konudaki en önemli faaliyetlerinin, lobi yapmak ve Avrupa iş dünyasına ve kamuoyuna Türkiye'yi tanıtarak üye ülkelerin Türkiye hakkındaki çekincelerini asgariye indirmek için Avrupa'ya geziler düzenlemek olduğu söylenebilir. TÜSİAD için AB-Türkiye müzakere sürecindeki en büyük tehlike, Türkiye'nin üyeliğine olumlu bakmayan Avrupa kamuoyunu, Türkiye'yle ilgili konularda yanlış yönlendirmeyi hedefleyen, Türkiye aleyhtarı lobilerdir. Dernek üyelerine göre, bu yönde atılması gereken en önemli adım, bu lobilere karşı aktif ve güçlü bir iletişim ağı oluşturarak Türkiye hakkındaki gerçekleri AB kamuoyunda duyurabilmektir.⁶¹ Bu gereklilik üzerine oluşturulan TÜSİAD Tanıtım Komisyonu, AB'nin Türkiye'yle müzakere sürecini başlatıp başlatmama kararını açıklayacağı 3 Ekim öncesinde, Fransa, Almanya, Avusturya gibi Avrupa ülkelerine ziyaretlerde bulunarak, Avrupa kamuoyunda var olduğunu düşündükleri önyargıları yok etmeyi hedeflemiştir.⁶² Türkiye'nin bir marka olmasını sağlamak için uğraşı verdiklerini ve tanıtım faaliyetlerinin etkili olduğunu belirten Komisyon Başkanı Ümit Boyner, TÜSİAD'ın Türkiye'nin AB üyeliği mücadelesinde başat rol oynadığını iddia etmiştir.⁶³

Tanıtımın yanısıra, dernek, AB ülkeleri ile ilişki kurmak ve üyelik sürecini takip etmek ve AB'ye uyum çalışmalarını yürütmek amacıyla Brüksel'de AB temsilciliği açmıştır. TÜSİAD, temsilcilik aracılığıyla, AB üyesi ülkeleri, Avrupa Komisyonu'nu ve Parlamentosu'nu Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda kararlar vermeleri yönünde etkilemeyi hedeflemiştir. TÜSİAD Brüksel temsilcisi Bahadır Kaleağası, Türkiye'nin AB'yle siyasal iletişim konusunda eksikleri olduğunu ifade etmiş ve bu konuda gelişme sağlanması için medya yoluyla Türkiye'nin bazı kritik konularda, örneğin Kıbrıs konusunda, neler önerdiğini uluslararası kamuoyuna hızlı ve doğru bir şekilde sunması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁴ TÜSİAD, Avrupa Topluluğu Sanayileri Birliği (UNICE) üye-

⁶¹ Bu konuda bkz. Bahadır Kaleağası, Nuriye Akman'ın röportajı, Ocak 2006. <http://www.ab.anadolu.be/modules.php?name=News&file=article&sid=46>

⁶² Ümit Boyner, tanıtım kampanyasının sloganı olarak "Türkiye bir endüstri ülkesidir"i seçtiklerini, bunun da nedeninin bir ülkenin endüstri ülkesi olmasının, aynı zamanda modern, gelişen, işgücü yaratan, özel sektörü kuvvetli, kurumsallaşmaya yönelik, genç ve dinamik bir ülke imajı vermesinin olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Ümit Boyner, "Önyargıları Yıkacağız", *Radikal*, 25 Temmuz 2005.

⁶³ Boyner, *Önyargılar*.

⁶⁴ Bahadır Kaleağası, Nuriye Akman'ın röportajı, Ocak 2006. <http://www.ab.anadolu.be/modules.php?name=News&file=article&sid=46>

liği ile de, Türk iş sektörünün sesini ve bu konudaki düşüncelerini Avrupa'da duyurma gayesini gütmektedir.

Bunun yanısıra, TÜSİAD'ın en önemli faaliyeti, medya aracılığıyla, AB'nin Türkiye için önemini ortaya koymak ve Türk kamuoyunun AB üyeliğini desteklemesini sağlamak olmuştur. Bu konuda TÜSİAD'ın en dikkat çekici faaliyeti, 29 Mayıs 2002 tarihinde gazetelere verdiği tam sayfa ilanlardır. "Türkiye'yi nasıl bir gelecek bekliyor?" sorusuyla başlayan ve "AB üyeliği, Türk gençliğinin geleceği için garantidir. Bu nedenle, parlamentomuz ve bütün siyasi partiler AB üyeliği yolunda gerekli adımları atmak için işbirliği yapmalıdırlar " sözleriyle biten ilanla, TÜSİAD, AB üyeliğinin Türkiye için aciliyetine ve önemine dikkat çekmeyi ve siyasetçileri, AB üyeliği önünde engel oluşturan reformları bir an evvel gerçekleştirmeleri için uyarmayı hedeflemiştir. Dönemin koalisyon hükümetinin üyelerinden MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) Başkanı Devlet Bahçeli'nin Türkiye'nin AB üyeliği konusunda beyan ettiği çekinceleriyle bazı reformların gerçekleştirilmesinde isteksiz davranmasından sonra gazetelere verdiği ilanla, AB üyeliğinin ülkenin ümitleri ve idealleri açısından son derece büyük önem taşıdığını vurgulayan dernek, siyasetçileri, bu konuyu politik çıkarlarına alet etmemesi yönünde uyarmıştır. TÜSİAD'ın bu ilanı vermesinin arkasında yatan nedeni, o dönem başkan yardımcılığı görevini yürüten Aldo Kaslowski, şöyle dile getirmiştir: "Türkiye'nin Avrupa'dan başka alternatifi yoktur. Son zamanlarda TÜSİAD, tabu olarak görülen bazı meseleleri gündeme getirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği, bu meselelerden biridir. TÜSİAD bu meselenin önemini bilincinde bir dernek olarak, Türk insanını konunun önemi hakkında bilgilendirme sorumluluğunu hissetmiştir".⁶⁵ Her ne kadar bu ilanın ne kadar etkili olduğu tartışılır olsa da, 3 Ağustos 2002 tarihinden itibaren Türk Parlamentosu, AB'nin müzakere sürecinin başlaması için gerekli gördüğü konularda değişikliklerin önünü açan bir reform yasası üzerine çalışmış ve 14 konuyu içeren bir reform paketini hızla hazırlamıştır.

TÜSİAD'ın AB üyeliğine yönelik çalışmalarının, ilan vermekle kısıtlı olmadığını belirtmek gerekir. Daha önemlisi, dernek, AB'nin Türkiye'den talep ettiği reformlara katkıda bulunmak için raporlar hazırlatarak, ilgili konularda öneriler sunmayı hedeflemektedir.⁶⁶ Bunlardan bazıları, idam cezasının kaldırılması, anadilde yayın ve eğitim hakkı gibi konularda hazırladıkları değişiklik önerileridir. Bu

⁶⁵ Erdoğan Aktaş, NTV, 29 Mayıs 2002, televizyon röportajı.

⁶⁶ Bu konuda bkz. *Towards European Membership: Political Reforms in Turkey*, Ekim 2002, İstanbul, TÜSİAD Yayını, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri: Görüşler ve Öncelikler*, 2001, İstanbul, TÜSİAD Yayını.

noktada, TÜSİAD'ın üzerinde en çok durduğu mesele, Türkiye'de demokratikleşmenin önünde duran engellerdir. Aşağıdaki bölümde, TÜSİAD'ın demokrasi üzerine görüşlerini irdeleyerek küreselleşme süreçlerinin ve AB üyeliğinin, derneğin Türkiye'de demokratikleşme konusundaki fikirlerini nasıl etkilediği tartışılacaktır.

TÜSİAD ve Türkiye'de Demokratikleşme

Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren, TÜSİAD'ın söylemlerinde, demokratikleşme konusunun önemli bir ağırlığı olmaya başlamıştır. İlk bölümde de belirtildiği gibi, TÜSİAD'ın 1997'de kamuoyuna sunduğu "Demokratikleşme Perspektifleri" adlı demokrasi raporu, derneğin Türkiye'de demokratikleşmeye ne kadar ihtiyaç olduğunu yüksek sesle vurgulamaya başlaması ve konuda ilerleme sağlanması yönünde gösterdiği ısrar açısından, bir dönüm noktası oluşturur. Bunun da en bariz ifadesine, Buğra ve Öniş'in de belirttiği gibi, o güne kadar raporların girişinde yer alan "bu raporda belirtilen görüşler, yazarlara aittir, derneği bağlamaz" cümlesine yer verilmemesinde rastlanır.⁶⁷

Liberal demokrasi modelini benimseyen ve ancak demokratik bir siyasal sistemin sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltabileceğine inanan⁶⁸ TÜSİAD, raporun giriş kısmında bu görüşlerini şöyle ortaya koymuştur:

TÜSİAD, bir yandan ekonominin güçlenmesi ve ekonomide istikrarın sağlanması için yollar bulmaya çalışırken, bir yandan da, siyasal istikrarsızlığın ekonomik gelişmeye engel olmaması için Türk demokrasisindeki eksiklerin bir an önce giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konunun TÜSİAD'ın misyonu açısından büyük önem taşıması nedeniyle, dernek için, 1996'dan itibaren demokrasi konusu, en başta çalışılması hedeflenen alan olmuştur.⁶⁹

Raporun yayınlanmasının Susurluk Olayı'nın yaşandığı döneme rast gelmesinin de, raporun hazırlanmasının ne kadar isabetli olduğunu ortaya koyduğunu belirtmişlerdir. Devlette ve yönetimde şeffaflığın kaybolduğu ve siyasal partilerin alternatifler üretme konusunda tıkanmış olduğu bu dönemde, söz konusu olayların, ülkedeki demokrasinin durumunun kötüye gittiğine işaret ettiğinin altını çizmişlerdir.⁷⁰

⁶⁷ Ayşe Buğra, "Class, Culture, and State: an Analysis of Interest Representation By Two Turkish Business Associations", *International Journal of Middle East Studies*, 1998, No 30, s. 521-539, s. 527; Ziya Öniş, "Entrepreneurs, Democracy and Citizenship in Turkey", *Comparative Politics*, Cilt 34, No 4, 2002, s. 439-456.

⁶⁸ TÜSİAD Tanıtım Broşürü.

⁶⁹ TÜSİAD Demokratikleşme Perspektifleri Raporu, 1997.

⁷⁰ TÜSİAD Demokratikleşme Perspektifleri Raporu, 1997.

TÜSİAD'ın artan demokrasi vurgusunu, birbirleriyle bağlantı iç ve dış faktörlerle açıklamak gerekir. Ekonomik istikrarın siyasal istikrara dayandığını ve siyasal istikrarın da iyi işleyen bir demokratik sistemle mümkün olacağını düşünen TÜSİAD, liberal piyasa ekonomisinin, yasal ve kurumsal altyapısını sağlamlaştırmak için gerçek demokratik kurallara ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.⁷¹ Siyasal sistemin liberalleştirilmesiyle Türk demokrasisinin derinleşmesinin bir gereklilik olduğunu savunan TÜSİAD, siyasal istikrarın önkoşulunun da, bireysel ve kolektif hakların desteklenmesine ve insan haklarına saygı gösterilmesine dayandığına dikkat çekmiştir.⁷²

TÜSİAD'ın söylemlerinde ve faaliyetlerinde demokrasi vurgusunun artmasının dış sebebi ise, Türkiye'nin AB üyeliğidir. Mayıs 2001'de kamuoyuna sundukları "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri: Görüşler ve Öncelikler" adlı raporda, Türkiye'nin AB'ye üye olabilmesi için yerine getirmesi gereken en önemli koşulun demokratikleşme olduğunu ifade etmişler, bu nedenle de, siyasal partiler, seçim sistemi, ifade özgürlüğü ve kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler, idam cezası, Milli Güvenlik Kurulu gibi konularda acilen yasal değişikliklerin yapılmasını talep etmişlerdir. 1999 yılına kadar demokrasi konusundaki gelişme taleplerini tavsiye olarak sunan TÜSİAD, 1999'dan itibaren, üzerinde durdukları siyasal ve yasal değişikliklerin, "tam ve gerçek anlamda işleyen bir demokrasi" için gerekli olduğunu ve Türkiye'nin AB üyeliği söz konusu olduğunda, demokrasiden kesinlikle ödün verilmemesi gerektiği fikrini savunmaktadır.⁷³ Türk demokrasisinin, özellikle hukuk devletinin işlerliği, insan hakları ve kültürel haklar konusunda eksikleri olduğu görüşünü ifade eden TÜSİAD, 2002'de yayınladığı "Avrupa Birliği'ne Doğru: Türkiye'de Siyasal Reformlar" adlı raporunda, bu konuda önerilerde bulunmuştur. Hukuk devletinin işlerliği ile ilgili en önemli problemin işkence ve kötü muamele olduğu belirtilen raporda⁷⁴, azınlıkların kültürel haklarının tanınmasına önemli yer verilmiştir. Bu konuda, anadilde eğitim hakkı ve anadilde yayın hakkı başlığıyla iki temel haktan söz etmektedirler.⁷⁵ Hatta, Anayasa'nın Türkçe'yi anadil olarak ka-

---

⁷¹ *Privateview*, Kış 1997, s. 4.

⁷² *Privateview*, Kış 1997, s. 5.

⁷³ Bu konuda bkz. *Towards European Membership: Political Reforms in Turkey*, Ekim 2002, İstanbul, TÜSİAD Yayını, s. 10-11.

⁷⁴ *Towards European Membership: Political Reforms in Turkey*, Ekim 2002, İstanbul, TÜSİAD Yayını, s. 29.

⁷⁵ *Towards European Membership: Political Reforms in Turkey*, Ekim 2002, İstanbul, TÜSİAD Yayını, s. 26.

bul eden ilgili maddesinin, Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi şeklinde değiştirilmesini önermişlerdir.⁷⁶

Öniş'in de ifade ettiği gibi, TÜSİAD'ın gittikçe artan demokrasi talebindeki en dikkat çekici nokta, derneğin demokratikleşme anlayışının genişlemesidir. TÜSİAD, haklar bazında bireysel ve mülkiyet hakkına ek olarak, kültürel ve sosyal alanlarda da hakların derinleştirilmesi talebini yüksek sesle ifade etmeye başlamıştır.⁷⁷ Bu noktada, Keyman'ın vurguladığı gibi, AB'nin, TÜSİAD'ın demokratikleşme talebinin yükselmesini "şart koşan ve sağlayan bir faktör" olduğunun altını çizmek gerekir.⁷⁸

TÜSİAD'ın demokratikleşme talebinde bağlı olarak vurguladığı bir başka nokta da, "temiz toplum" çağrısı olmuştur. Bu çağrının kaynağının Türk toplumu olduğunu vurgulayan TÜSİAD, yolsuzlukların sona erdirilmesi ve daha şeffaf bir devletin ve şeffaf bir toplumun yaratılması isteğini dile getirmiştir. Ekonomi ve siyaset alanında yaşanan istikrarsızlığın sebebinin yozlaşma olduğuna dikkat çeken dernek, aynı yozlaşmanın iş hayatında da yaşanmasını önlemek için 1996 yılında, yönetmeliğine, "İş Etiği Prensipleri" başlıklı bir bölüm eklemiştir.⁷⁹

TÜSİAD'ın 1990'ların ortasından itibaren ekonomik istikrarın sağlanması için gerekli gördüğü siyasal istikrar ve siyasal istikrarın sağlanması için vazgeçilmez olarak düşündüğü demokratikleşme meselesi, 1990'ların sonundan bugüne kadar Türkiye'nin AB üyeliğinin gündeme oturmasıyla beraber, TÜSİAD'ın söylem ve aktivitelerinin odak noktası haline gelmiştir. Artık TÜSİAD ekonomiye dair meselelerden daha çok, demokratikleşmeyle ilgili konulara eğilmeye ve önemsemeye başlamıştır. Böyle yaparak da, işadamlarının çıkarlarını savunan bir işadamı derneğinden ülkenin genel çıkarlarına hizmet etmeye çalışan bir sivil toplum kuruluşu olma yönünde değişim göstermeye başlamıştır.

⁷⁶ Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri: Görüşler ve Öncelikler, 2001, İstanbul, TÜSİAD Yayını.

⁷⁷ Öniş, *Entrepreneurs*.

⁷⁸ Keyman, *Globalleşme*.

⁷⁹ Bu konuya ne kadar önem vermek istediğini göstermek istercesine, 1999 yılında, adı Türkbank yolsuzluğuna karışan TÜSİAD üyesi Kamuran Çörtük'ü, basına açık yapılan Genel Kurul'da, üyelikten çıkarma kararı aldı. Bu konuda bkz. *Cumhuriyet*, 15 Ocak 2000. Şeffaf bir devlet ve temiz bir toplum sloganını diline dolayan TÜSİAD, böylece kendisinin de şeffaf bir işadamı derneği ve sivil toplum kuruluşu olduğunu gözler önüne sermeye çalıştı.

Sonuç

Bu çalışmada, küreselleşme süreçlerinin Türkiye'nin en büyük işadamı derneği TÜSİAD'ın söylem ve faaliyetlerine etkisi incelenmiştir. Bunu yaparken de, Türkiye'nin AB üyeliğinin ve demokratikleşme konularının TÜSİAD'ın söylem ve aktivitelerinde nasıl yer aldığı irdelenmiştir.

Her ne kadar küreselleşme süreçlerinin etkisiyle, derneğin demokratikleşme vurgusu ve bu yönde gösterdiği istek ile TÜSİAD'ın kendine biçtiği rolde bir değişim olduğu iddia edilse de, derneğin bu konulardaki endişesinin ne kadarının ülkenin genel çıkarları için ne kadarının da iş dünyası için olduğunu kestirmek ve bu meselelerde sergiledikleri hassasiyet konusundaki samimiyetine karar vermenin çok zor olduğunu ifade etmek gerekir. Fakat TÜSİAD'ın Amerika'nın Irak'a meşru olmayan bir biçimde müdahalesi konusunda, ABD'yi desteklemesi - belki de önemli bir ticari partnerini kızdırmak istememesi - ve Türkiye'nin AB üyeliği'ne engel teşkil ettiği düşünülen Kıbrıs meselesine daha önceleri fazla yer vermeyen TÜSİAD'ın "Kıbrıs problemi"nin çözülmesi yönünde adımlar atılmasını desteklemeye ve dile getirmeye başlaması,⁸⁰ son derece düşündürücüdür. Bu noktada, derneği bekleyen iki tehlikeye dikkat çekmek gerekir. Birinci tehlike, TÜSİAD'ın hem küreselleşme süreçlerine hem de AB'ye yaklaşımında hiçbir eleştirel tavır geliştirmemesiyle ilintilidir. Bir işadamı derneği olmasının yanısıra, kendisini bir sivil toplum örgütü olarak konumlandıran TÜSİAD'ın küreselleşme sürecinin ve AB üyeliğinin Türkiye'ye getirebileceği dezavantajların muhasebesini de yapması ve bu yönde siyasilere ve ilgilileri uyarması, derneğin ülkenin çıkarlarına hizmet etme amacında samimiyetini ortaya koymasına yardımcı olacaktır. Buna bağlı olarak, TÜSİAD'ın söylemlerinin ve bütün faaliyetlerinin fazlasıyla AB-odaklı olması, derneğin ülkenin ve toplumun çıkarlarını ilgilendiren diğer konulara bakışında kısıtlayıcı olma tehlikesi taşımaktadır. Örneğin, etnik ve azınlık haklarında son derece liberal bir yaklaşım sergileyen TÜSİAD'ın, İslam'a dair meselelerde, aynı liberal tavrını korumaması dikkat çekicidir.⁸¹ Bu çalışmada, her ne kadar küreselleşmenin etkisiyle, derneğin misyonunda dönüşüm gözlenmeye başlandığı iddia edilse de, yukarıda değinilen çekincelerden hareketle, TÜSİAD'ın, hâlâ, işadamlarının çıkarlarını gözeten bir baskı grubu olma ile ülkenin çıkarlarını gözetme iddiası taşıyan bir sivil toplum örgütü olma misyonu arasında bir gerilim yaşamaya devam ettiği söylenebilir.

⁸⁰ Bu konuda bkz. *Radikal*, 16-17-26-28 Kasım 2001. TÜSİAD'ın "Kıbrıs problemi"nin çözülmesi konusundaki ısrarı, özellikle dönemin hükümetini, "Rauf Denktaş'ın uzlaşmaz tutumunu" desteklemesinden dolayı, sert bir biçimde eleştirmesi kamuoyunda büyük yandı uyandırdı.

⁸¹ Aynı şekilde Öniş de, TÜSİAD'ın etnik ve azınlık haklarını liberal bir tavırla ele alırken, siyasal İslamın "ılımlı" versiyonlarına aynı oranda çoğulcu bir şekilde yaklaşmadığını ifade eder. Bkz. Öniş, *Entrepreneurs*, s. 16.

Summary

This study aims to explore how TÜSİAD perceives globalization and articulates it into its discourses, strategies and activities, particularly concerning the issues with regard to Turkey's European Union membership and democracy to reveal the connections between the globalization processes and the discourse, activities and strategies of the Association. It is deemed to be necessary to focus on globalization processes within the context of Turkish business and the economy insofar we have been experiencing important historical changes and transformations in the world economy and politics and since 1980, with the adaptation of the 1980 adjustment reform program, Turkey has tried to divert its economic policies from an inward-oriented economy to an outward-oriented one, which requires an increased role for the private sector and market forces and to integrate itself into the global economy. Here, being the most influential business association in Turkey, TÜSİAD has played an important role in linking the Turkish economy to the global market, and acting as a strong internal actor of globalization in Turkish politics and the economy. It is believed that such an attempt may shed light on the discussions in Turkey about the borders of TÜSİAD as a business association commenting on the "political issues" by helping to understand the context in which TÜSİAD defines the mission and goal of the Association.

Concerning how TÜSİAD perceives globalization, it can be argued that the Association defines globalization as an irresistible fact that has caused the erosion of borders between nation-states and extension of trade relations beyond borders. TÜSİAD attributes a positive quality to globalization by deeming it to be an opportunity to get an advantage from being a developed country and a powerful global player. The Association emphasizes that in this context welfare is produced in the global order and a country is able to take its share only in the proportion of its competitive power. At this point, it is underlined that the only thing to do is to search for the conditions to integrate into the globalization processes and develop strategies for Turkey compete at the global level.

In terms of the Association's activities, the transformation that TÜSİAD has experienced under the impact of globalization processes can be observed in the broadening of the focus of their reports from only economic issues to a wide range of issues like women's issues, education, democracy, and Turkey's EU membership. Whereas in the 1970s, TÜSİAD reports were on issues related to economy, from the beginning of the 1980s as the Association realized that the success of the consolidation of the free market economy depends upon political

stability, subjects of the reports have shifted to issues concerning social and political issues. Especially in the 1990s, the main subjects of the reports have been democracy and Turkey's EU membership. In the 2000s, TÜSİAD focused on Turkey's EU membership and published reports on the related issues. In addition to publishing reports, the Association tries to introduce Turkey to the European Union countries and lobbies for taking support for Turkey's EU membership. The most recent and noticeable activity of TÜSİAD has been giving advertisements to newspapers to 'bring the critical issues to the agenda'.

In terms of its strategy to be integrated within the global world, TÜSİAD has developed two goals to be achieved. To be a powerful global player under the pressure of globalization processes, the internal goal defined by the Association is to establish a stable economic and political environment in Turkey by improving Turkish democracy. Related to this goal, their external goal is working for Turkey's EU membership, which they believe, will help Turkey's progress concerning the democratization process. They also highlight that it is the requirement of globalization processes that to compete in the world economy, a country should be a member of an economic and political union. For this reason, they put a lot of emphasis on Turkey's EU membership. Regarding the deficiencies in Turkish democracy as the chief problems on the way to being an EU member, TÜSİAD tries to do its best to improve Turkish democracy by preparing reports to attract the attention of the public and the parliamentarians. Thus, it is contended that there is a close relationship between globalization processes and TÜSİAD's strong desire for implementing "full and established democracy" in Turkey and its support for integration efforts into the EU. What is striking about TÜSİAD's quest for democratization in Turkey is that they have extended their understanding with regard to democracy by emphasizing the significance of cultural and social rights in addition to the individual rights.

It is argued that appropriation and articulation of the globalization processes revealed themselves in the discourse, strategies and activities of TÜSİAD such that the Association has experienced a transformation, from being a pressure group having concern for particular interests of businessmen, to being a civil society organization having concern for general interests of the country. However it should be noted that we still observe a tension between the Association's two different positions. One should notice that by focusing all its attention upon issues related to Turkey's EU membership, without making an objective calculation about what the EU membership may bring to and take from Turkey, TÜSİAD is inclined to undermine other important issues concerning the welfare of the people living in Turkey.

Kaynakça

Akkan, Haluk, *Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamlı Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD)* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, 1998.

Aktaş, Erdoğan, NTV, 29 Mayıs 2002, televizyon röportajı.

"Biz de Değiştik", *MAG*, Cilt 1, No 8, Nisan 2000, s. 32-41.

Boyner, Ümit, "Önyargıları Yıkacağız", *Radikal*, 25 Temmuz 2005.

Buğra, Ayşe, "Class, Culture, and State: an Analysis of Interest Representation By Two Turkish Business Associations", *International Journal of Middle East Studies*, No 30, 1998, s. 521-539.

_____, "Class Strategy and Private Interest: The Case of the Social Project Promoted by Turkish Industrialists and Businessmen's Association", paper presented at the *Conference on "Political Parties, Civil Society and Democracy"*, Ankara, Bilkent University, 2001.

Demokratikleşme Perspektifleri Raporu, İstanbul, TÜSİAD Yayını, 1997.

Kaleağası, Bahadır, Nuriye Akman'ın röportajı, Ocak 2006.
<http://www.ab.anadolu.be/modules.php?name=News&file=article&sid=46>

Kayhan, Muharrem, *Yüksek İstişare Konseyi Toplantısında yaptığı konuşma*, 19 Haziran 2002.

Keyman, E. Fuat, "Globalleşme, Alternatif Moderniteler ve Türk Kapitalizminin Kültürel Ekonomisi", *Toplum ve Bilim*, No 93, 2002, s. 83-109.

Öniş, Ziya, "Entrepreneurs, Democracy and Citizenship in Turkey", *Comparative Politics*, Cilt 34, No 4, 2002, s. 439-456.

_____, "Entrepreneurs, Citizenship and the European Union: The Changing Nature of State-Business Relations in Turkey", E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (der.), *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*, Londra, Routledge, 2005.

Özbudun, Ergun ve E. Fuat Keyman, "Türkiye'de Kültürel Küreselleşme: Aktörler, Söylemler, Stratejiler", Peter Berger and Samuel Huntington (der.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 303-326.

Özilhan, Tuncay, "Küreselleşme ve AB Sürecinde Türk Kamu Yönetimi", *Türk Parlamenterler Birliği*, 30 Mart 2002.

_____, "The World Order After September 11 and Turkey", at the *Fourth Meeting of Turkish Businessmen of the World*, 25 Nisan 2002.

Radikal, 12 Mart 2005.

Radikal, 24 Mart 2005.

Sabancı, Ömer, “Cumhuriyet İlkeleri Işığında Avrupa Birliği” Konferans Konuşması, Galatasaray Üniversitesi, 27 Ekim 2004.

_____, “TÜSİAD’ın AB değerlendirmesi”, *Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği Süreci Konferansı*, Adnan Menderes Üniversitesi, 22 Aralık 2005.

Sazak, Derya, Ömer Sabancı ile görüşme, *Milliyet*, 1 Mart 2004.

Towards European Membership: Political Reforms in Turkey, Ekim 2002, İstanbul, TÜSİAD Yayını.

Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Kriterleri: Görüşler ve Öncelikler, 2001, İstanbul, TÜSİAD Yayını.

Uras, Güngör, “TÜSİAD Politikayı Sevdi Ekonomiyi Unuttu”, *Milliyet*, 14 Ocak 2005.

Vorhoff, Karin, “Businessmen and Their Organizations: Between Instrumental Solidarity, Cultural Diversity, and the State”, Stefanos Yerasimos et al.(der.), *Civil Society in the Grip of Nationalism*, İstanbul, Orient-Institut, 2000.

Yetkin, Murat, “Erdoğan-TÜSİAD gerilimi büyüyor”, *Radikal*, 22 Aralık 2005.

Yücaoğlu, Erkut, “İşadamı ve Devlet”, *Görüş*, Şubat 1999, No 38, s. 50.

_____, “Businessmen’s Role in the Next Century”, *Privateview*, Bahar 1999.